

## YAKINDOĞU UYGARLIĞINI İNŞA EDEN MİLLET! KIRDAŞLAR/KURMANCLAR

Ali Husein Kerim

Babil, Ninova, Uruk, Susa, Pasargede (Bajarge) vd. bir çok şehri fiziki olarak inşa edenlerin Kürtler olduğunu kaç kişi biliyor acaba? Bu bir abartı olmayıp tamamen gerçektir. Bunu tarihi belgeler ışığında ispatlamak çok kolaydır. Kardunajların Babil ve Ninovayı, Kurdaşların Susa ve Pasargedeyi (Bajarge), Gurtilerin ise Uruk'u inşa ettikleri biliniyor. Adı geçen uygarlık merkezlerinin kerpiçlerini yapan, taşlarını oyan, Sümer'de yedi katlı ziguratları, Babil'de Ezida'yı, Binbir Gece masallarının geçtiği Susa'yı ve daha binlercesini inşa eden çoğunlukla Kürtler olmuştur. Hem de ne köle, ne de savaş esirleri olarak bu işe koşturulmuşlar. Ya işin sahibi ya da yevmiyeli olarak çalıştıkları tarihi belgelerde yazılmıştır. Çivi yazılı belgelerden anlaşılıyor ki, Günümüz Önyasya'sında kalıntılarını hayranlıkla izlediğimiz eserlerin çoğu tarihin en eski kalifiye işçileri olan Kürtler tarafından yapılmış.

Bazıları peki bunun kanıtları var mı diye sorabilir. Biz de evet, bunun birçok kanıtı vardır diyoruz. Bunun için Persepolisteki kazılarda ortaya çıkan ve Pers imparatorluğunda yaşayan farklı sosyal tabakaları tansitan 30.000 adet çivi yazılı tabletlerde yazılanları okuması yeterlidir. Bu yazıtlarda yevmiyeli işçiler olarak çalışan Kürtlerden sıklıkla bahsedilir. Kürtlerin adı bu tabletlerde **Kurtaş** olarak geçer. Hatta yer yer bunların nereli oldukları, ne iş yaptıkları ve özel olarak ne kadar yevmiye (tayın) aldıklarından da bahsedilmektedir.

Geçmiş yüzyılda Kürtlerin tarihsel gerçekliği yok sayılmıştır. Bu yüzden Kürtlerin tarihleri gibi isimleri de çarpıtılmıştır. Ne yazık ki o dönemdeki tarih ve arkeoloji bilimi ile uğraşan kimseler de mevcut siyasal sütünün boyun eğerek, inkar girişimlerini alet olup, bunu destekleyici tavır sergilemişlerdir. Bu yüzden **Kurtaş** ismini "tayın alan işçi" diye yutturmaya çalıştıklarına şahit olmaktadır. Hatta günümüzde bile Pers imparatorluğunun sosyal ve ekonomik durumunu inceleyen kimseler, yirminci yüzyıldan kalma yanlış referanslara aldanmaktadırlar. Günümüzde sayıları elli milyona ulaşan koskoca **Kurtaş/Kirdaş** halkının ismini, Persepolisteki surları yapan, Neqş-î Rüstem'deki kayaları kazarak Daryüs'ün çarpıtmalarını yazan "yevmiyeci" olarak lanse etmek hiç te dürüst bir yaklaşım değildir. Çiviyazılı belgelerde onlardan **Kurtaş/Kirdaş** olarak bahsedildiği doğrudur. Fakat **Kurtaş/Kirdaş** deyimi sosyal bir tabakadan daha çok, bir etnisite ismidir. Yani, M.Ö. 550 – 330 yılları arasında işçi olarak yalnız veya aileleriyle birlikte o dönemin en zengin sahası olan Pers İmparatorluğuna çalışmaya giden Kürtler sözkonusudur.

Tıpkı günümüzde olduğu gibi antik çağda bile işgücü göçü vardı. Mısır, Babil, Asur, Mitani, Hitit ve Pers İmparatorluklarının hakim oldukları dönemde, başka halklardan genelde üç türlü işgücü aktarımı gerçekleşmiştir. Bunlar köleleştirme, sürgün ve gönüllülük esasına dayanan yevmiyeli işçilik diye sıralanabilir. Antik Çağdaki Kürtler gönüllülük esasına dayalı işçiliği

tercih etmişlerdir. Bunun için günümüzdeki mevsimlik veya kalıcı Kürt işçilerin varlığı ile o dönemdeki durumu karşılaştırdığımızda sorun kolayca anlaşılmaktadır.

Kurtaşlar hakkında araştırma yapan bazı kimseler Kapadokya, Likya, Medya vd. bazı alanlardan Persepolis'e çalışmaya gelen işçileri farklı milletlere aitmiş gibi gösterme yanlışlığı içerisindeler. Çünkü bunlar Kürtleri, Farsları ve diğer Önasya halklarını iyi tanımamaktalar. Eğer tanımış olsalardı **Kurtaşların** Kürt nüfusunun en büyük bölümünü oluşturan **Kirdaşlar** olduğunu anlamış olurlardı. Bunu Kürtlerin yöresel veya lehçesel olarak birbirlerine hitap etme biçimlerinden biliyoruz.

### **Kürtler lehçeler bazında birbirlerini nasıl tanıtırlar?**

Günümüzde Kürtçenin Kurmancî, Soranî, Goranî ve Zazakî diye dört temel lehçesi vardır. Bunun dışında çok sayıda alt lehçe ve şiveler de var. Lehçe bazında Kürtlerin birbirlerine hitap şekilleri biraz daha farklıdır.

Örneğin:

- Kurmanclar kendilerine Kurmanc
- Aşirete bağlı olanlar Aşiretsiz Kürtlere Kurmanc
- Kurmanclar Zazalara Dimilî
- Kurmanclar Soranlara Sorî
- Soranlar kendilerine Soran
- Soranlar Kurmanclara Bahdînî
- Soranlar Zazalara Zazî
- Zazalar Kendilerine Kirmanc
- Zazalar Soranlara Soran
- Zazalar Kurmanclara **Kirdaş** derler.

Persepolis arşivlerindeki **Kurtaşlar** günümüzdeki **Kirdaşlar** ile aynıdır. Tarihçiler Kurtaş isminin Elamcadan çıktığını ileri sürerler. Elam ülkesi Goran Kürtlerinin binlerce yıllık ülkesidir. Zazacanın, başka bir deyişle Dimilîce, bir dönemler Goranice'nin bir alt lehçesiydi ve tıpkı günümüzdeki Zaza Kürtleri gibi **Kurtaş/Kirdaş** terimini kullanmışlardır.

Kurtaşlar Babil, Susa, Persepolis gibi geniş bir alanda işgücü olarak yayıldıkları için, bazen başka etniseteden olan işçiler bile Kurtaş olarak anılmış. Bu durum günümüzde de geçerlidir. İran ve Anadolu'da geleneksel mevsimlik veya kalifiye işçiliği yapanlar daha çok Kürtler olmuştur. Yerel halklar başka etniseteden olan işçileri bile Kürt olarak saymıştır. Hatta bu durum günümüzde bile geçerlidir.

Pers İmparatorluğu bünyesinde çalışan Kurtaş/Kirdaş orijinli işçiler yevmiye olarak bazen gümüş almalarına rağmen, daha çok tayıp almışlardır. Aldıkları tayıp türü daha çok yiyecek ve şarap idi.

Kendi ihtiyaçlarından arta kalan yiyecek veya şarabı başka şeylerle değiştirirlerdi. Böylece ekonomik alanda geçinebilme olanakları elde etmiş olurlardı.

Yakın döneme kadar Kürtlerde gönüllülük esasına dayalı “nökerlik” denilen bir sosyal yapı vardı. Bunların geçmişi Med imparatorluğu dönemine kadar uzanır. Nökerler geçinme karşılığında zenginlere tabi olur ve onların hizmetinde çalışırdı. Hizmetinde çalıştıkları onların geçimini sağlamadığı zaman onlardan ayrılıp başka bir yere veya işe giderlerdi. Böyle bir durum günümüzde belki de hiç kalmamış, ama XX. Yüzyılda bile hemen hemen her köyde bu tür sosyal bir tabakaya rastlamak mümkündü.

**Persepolis arşivlerinde Kurtaş/Kirdaşlarla ilgili bazı kayıtlar:**

| yazıt         | Mühür ve tarih             | Tedarikçi / ara istasyon                      | menşei                       | istikamet         | Kılavuz / lider                                    |
|---------------|----------------------------|-----------------------------------------------|------------------------------|-------------------|----------------------------------------------------|
| PFa 18        | PFS x ; III/23             | /                                             | Miturna (Medya’da)           | Tamukkan          | 150 İskityalı Kurtaş kadını, 3 kılavuz, 9 hizmetçi |
| PF 1363       | No seal ; III/23           | Kasakka Yeri keşfedilmemiş                    | Miturna (Medya’da)           | Tamukkan          | 150 İskityalı Kurtaş erkeği, 3 kılavuz, 9 hizmetçi |
| PF 2055       | PFS 1620, PFS 1621, III/23 | /                                             | Miturna (Medya’da)           | Tamukkan          | 150 İskityalı Kurtaş: Ubateya                      |
| PF 1557       | PFS 0017, PFS 1442; ø/21   | Uşaya (Feyli Kürtlerin bölgesi, Kurduşum)     | Bakabana (Susa’da)           | Tamukkan          | 547 Mısırlı, Bakabaduş                             |
| NN 0480       | No seal; IV/23             | Uşaya                                         | Kral (Susa veya daha batıda) | Tamukkan          | 690 Mısırlı taş ustası, Kamşabana                  |
| NN 1177       | PFS 0095, PFS x ; III/23   | Umayya                                        | Tammukan                     | Persepolis        | 29 Mısırlı ressam                                  |
| PFa 30 : 14-6 | PFS 0120 ; VI/21           | Puktezzaç ; (Persepolise yakın olan Matezziş) | Rakkan                       | Tamukkan - Uşbaya | 980 Likyalı Kurtaş Şiyatiparna                     |
| PF 1368       | PFS 0095, PFS 1293 ; VI/22 | Medumannu (Irzeniş yöresinde)                 | ?                            | Tamukkan          | 304 Tamukkanlı Kurtaş                              |
| Fort. 9408    | ? ; IX/23                  | Mişşumanda                                    | Matezziş                     | Tamukkan          | Şiyatiparna                                        |

Yukardaki kayıtlar Tamukkana gidip veya gelen Kurtaş/Kirdaş veya başka halklardan olan özgür işçilerden bahsetmektedir. Dikkat edilirse Kurtaş diye tarif edilenler Kürtlerin yaşam alanlarını kapsamaktadır. Örneğin Mısırlılar için Kurtaş yerine “Mısırlı adamlar, Mısırlı taş işçileri” diye yazılmıştır. Başka yazıtlarda da Yunan ve Bahteriya asıllı olanlardan bahsedilir ve onlara Kurtaş

denmemiştir. Çünkü Kurtaşlar aslen Kürttürler, zaten günümüzde Dimili Kürtler Kurmanc Kürtlere **Kirdaş** derler.

### **Tahkim tableti NN 0613, Persepolis (Bajarge)**

- (01) 53 BAR ʾŠE.BAR<sup>MEŠ</sup> kur-mán  
(02) <sup>HAL</sup>mi-ʾra-ia ʾ-u-da ʾ-na  
(03) <sup>HAL</sup>mi-iš-še-iz-za  
(04) <sup>AN</sup>šá-tan du-šá  
(05) <sup>AN</sup>ba-ka<sub>4</sub>-da-u-ši-ia  
(06) <sup>AN</sup>mi-iš-du-ši-iš-na  
(07) a-ak <sup>AN</sup>sa-a-kur-

### **Alt kenar**

- (08) zı-iš<-na> hu-ʾut ʾ-taš

### **Ters taraf**

- (09) me-ni <sup>HAL</sup>kur-taš  
(10) ma-ki-iš <sup>AŠ</sup>be-ul  
(11) 22-um-me-na

### **Tercüme:**

- (01) 53 Bar arpadan  
(01-02) Mirayauda'dan tahsis  
(03-04) Miššezçalı šatin (görevli) aldı ve  
(05-08) Mišdušiš ve Sakurziš için onu bakadaušiya yaptı  
(09-10) daha sonra Kurtaş onu tüketti  
(11) 22. yıl

### **Kaynakça:**

Arfa'i [Arfaee], A. M. 1999, "La grande route Persépolis-Suse. Une lecture des tablettes provenant des Fortifications de Persépolis", *Topoi* 9/1 : 33-45.

Arfaee, A. M. 2008, *The Geographical Background of the Persepolis Tablets*, diss. Chicago (UMI 3300414), Ann Arbor.

Cameron, G.G. 1948, *Persepolis Treasury Tablets* (OIP 65), Chicago.

Cameron, G.G., *Persepolis Treasury Tablets*, The University of Chicago Press, Chicago 1948.

Cameron, G.G., *Persepolis Treasury Tablets*, The University of Chicago Press, Chicago 1948.

Dandamaev, M.A. 1989, The social institutions and the economical structure of the Achaemenid Empire, in: M.A. Dandamaev & V.G. Lukonin, *The culture and social institutions of ancient Iran*, Cambridge

Hallock, R. T. 1959, "The Elamite Texts from Persepolis", in : H. Franke (ed.), *Akten des vierund zwanzigsten internationalen Orientalisten-Kongresses, München 28. August bis 4. September 1957*, Wiesbaden : 177-9.

Hallock, R. T. 1977, "The Use of Seals on the Persepolis Fortification Tablets", in : McG. Gibson & R. D. Biggs (edd.), *Seals and Sealing in the Ancient Near East* (BiMes 6), Malibu : 127-133.

Hallock, R. T. 1978, "Selected Fortification Texts", *CDAFI* 8 : 109-136.

Henkelman, W. F. M. & Stolper, M. W. [forthc.], "Ethnicity and Ethnic Labelling at Persepolis : the Case of the Skudrians", in : P. Briant & M. Chauveau (edd.), *Organisation des pouvoirs et contacts culturels dans les pays de l'empire achéménide* (Persika), Paris.

Lewis, D. M. "The Persepolis Fortification Texts", *Achaemenid History IV: Centre and Periphery*, Leiden 1990, s. 1-6.

Stronach, D. 1978, *Pasargadae. A report on the excavations conducted by the British Institute of Persian Studies from 1961 to 1963*, Oxford.

Tuplin, C., "The Administration of the Achaemenid Empire", I. Carradice (ed.), *Coinage and Administration in the Athenian and Persian Empires*, Oxford 1987, 109-166.